

Rzeczycka, Monika, Izabela Trzcińska, Tadeusz Cegielski, red., *Polskie tradycje ezoteryczne 1230–1333*, t. I – IV, Świerzowska, Agata, red., *Polish Esoteric Traditions 1230–1333. Selected Issues* oraz Mariusz Dobkowski, Tadeusz Cegielski, *Polskie tradycje ezoteryczne 1230–1333. Idee przewodnie*. Seria: Światło i Ciemność (edycja specjalna), Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2019 i 2020.

Agata ŚWIERZOWSKA

Z końcem 2019 roku, nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, ukazała się czterotomowa publikacja *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939*. Wraz z towarzyszącym jej tomem *Polish Esoteric Traditions 1890–1939. Selected Issues*, opracowanie to weszło w skład serii *Światło i ciemność*, dobrze już rozpoznawalnej w środowisku badaczy problematyki polskiego ezoteryzmu. Edycja ta jest wynikiem badań prowadzonych w latach 2016–2019, w ramach projektu *Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej w latach 1890–1939*, finansowanego ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki i kierowanego przez prof. dr hab. Monikę Rzeczycką z Uniwersytetu Gdańskiego¹.

W Polsce nie prowadzono do tej pory kompleksowych badań nad rozwijającymi się tu różnorodnymi tradycjami ezoterycznymi. Stąd prace podjęte przez interdyscyplinarny zespół badaczy (afiliowanych przy różnych ośrodkach naukowych), stworzony na potrzeby realizacji projektu, miały

¹ Szczegółowe informacje o projekcie zob. <http://www.tradycjaezoteryczna.ug.edu.pl/>

charakter pionierski. Obejmowały one takie złożone fenomeny kultury jak spirytyzm i mediumizm, teozofia i antropozofia, masoneria oraz inne typy organizacji inicjacyjnych, a także działania licznych ezoteryków-indywidualistów, propagujących własne światopoglądy ezoteryczne. Ponadto, w spektrum zainteresowań badaczy znalazła się prasa ezoteryczna, ale też polski dyskurs prasowy, skoncentrowany wokół tematów ezoterycznych, jak i zagadnienia związane z obecnością publikacji o tym charakterze na polskim rynku wydawniczym – wszystko to w półwieczu poprzedzającym wybuch II wojny światowej. Zespół przeprowadził zakrojone na szeroką skalę poszukiwania źródłowe w Polsce i za granicą. Dzięki temu udało się dotrzeć do setek archiwaliów, często zupełnie nieznanymi świadectw, dokumentujących działania rodzimych i zagranicznych ezoteryków, a potwierdzających ich wielostronne oddziaływanie na polską kulturę. Na tej podstawie zrekonstruowano przedwojenne dzieje najważniejszych ruchów oraz organizacji ezoterycznych, wpisując je w międzynarodowe konteksty. Ta wielowątkowa rekonstrukcja historii polskiego ezoteryzmu, opisana w prezentowanym tutaj wydaniu, będzie mocnym fundamentem dla dalszych studiów w tym zakresie. Wyznacza ona standardy dla przyszłych badań nad zachodnim ezoteryzmem w Polsce, stanowiąc także solidną bazę dla studiów nad szeroko rozumianą ideową perspektywą kultury polskiej.

Wydanie *Polskie tradycje ezoteryczne 1890–1939* obejmuje następujące woluminy: t. 1: *Teozofia i antropozofia*, pod redakcją Moniki Rzeczyckiej i Izabeli Trzecińskiej (ss. 290); t. 2: *Formacje, ludzie, idee*, pod redakcją Moniki Rzeczyckiej i Izabeli Trzecińskiej (ss. 377); t. 3: *Masoneria*, pod redakcją Moniki Rzeczyckiej i Tadeusza Cegielskiego (ss. 208); t. 4: *Źródła i dokumenty*, zredagowany przez Dianę Oboleńską (ss. 436).

Dzięki koncepcji edycji – obejmującej trzy tomy faktograficzno-ideowe oraz jeden tom najważniejszych dokumentów źródłowych – udało się twórcom przedstawić przedwojenny polski ezoteryzm nie tylko jako opowieść o zapomnianych, a jednocześnie w dużej mierze wypartych zjawiskach, nie tak w końcu odległej epoki kulturowej, ale także jako subtelną sieć wzajemnych powiązań, teren przenikania się idei, transformacji poglądów ezoterycznych oraz migracji organizacyjnych i światopoglądowych reprezentantów tych przekonań, a przy tym wskazać specyficznie polskie dominanty wskazanych ruchów na tle europejskich tendencji.

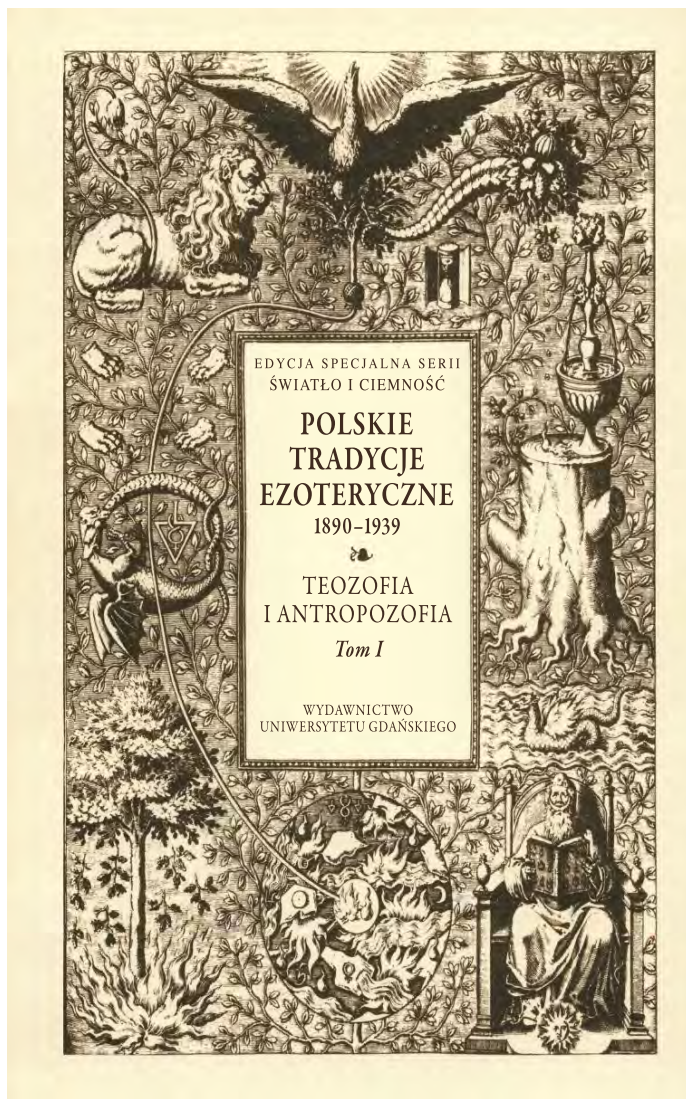
Tomy I–III zostały poświęcone omówieniu teozofii, antropozofii, spirytyzmu i mediumizmu, poglądów wybranych polskich ezoteryków-indywidualistów (m.in. Mieczysław Geniusz, Józef Chobot, Agnieszka Pilchowa, Stefan

Ossowiecki, Franciszek Augustyn Prengel, Jan Hadyna), a także masonerii. Autorami studiów tu zamieszczonych są Katarzyna Arciszewska, Anna Mikołajko, Urszula Patocka-Sigłowy, Monika Rzczycka, Józef Szymeczek, Agata Świerzowska, Izabela Trzcńska. Z wyjątkiem publikacji na temat wolnomularstwa, w dotychczasowej literaturze przedmiotu w języku polskim opracowania na ten temat były właściwie nieobecne. Autorzy, których studia zostały tutaj zamieszczone, pokazali indywidualność i specyfikę polskich poglądów i ruchów ezoterycznych, nawet wówczas, gdy stanowiły one reinterpretację istniejących już tradycji i ukonstytuowały się na bazie funkcjonujących na Zachodzie organizacji.

Tom IV jest najobszerniejszym woluminem tej edycji. Prezentuje wybór unikatowych materiałów archiwalnych, opatrzonych komentarzami naukowymi. Dokumenty związane są z omówionymi we wcześniejszych tomach polskimi organizacjami ezoterycznymi czy aktywnością ezoteryków działających indywidualnie. Lektura tych materiałów pozwala ujrzeć w nowym świetle znane problemy kultury polskiej tego okresu, zwłaszcza polski mesjanizm, w który specyficznie uwikłana była ezoteryka polska. Wzbogaca to i uzupełnia wiedzę o kulturze polskiej w latach 1890–1939. Czterotomową edycję uzupełnia tom przygotowany w języku angielskim i zawierający syntezę przeznaczone dla badaczy zagranicznych – *Polish Esoteric Traditions 1890–1939. Selected Issues* pod redakcją Agaty Świerzowskiej. Jest to pierwsza tak obszerna próba zaprezentowania polskich tradycji ezoterycznych czytelnikowi spoza polskiego środowiska naukowego. Jest to o tyle istotne, że do tej pory w dynamicznie rozwijającym się na Zachodzie nurcie badań nad ezoterycznymi nurtami kultury, Polska stanowiła białą plamę. Tom niniejszy brak ów w istotny sposób uzupełnia, choć, oczywiście, tematu nie wyczerpuje. Książkę otwiera obszerny wstęp, analizujący specyfikę polskiego ezoteryzmu omawianego okresu – jego najbardziej charakterystyczne i jednocześnie wyjątkowe dla Polski cechy, będące transformacją w duchu narodowym, patriotycznym i mesjanistycznym wątków zaczerpniętych z ezoterycznych tradycji zachodnich. Ten element narodowy – swoista zależność polskich tradycji ezoterycznych od realiów historycznych i politycznych Polski – został podkreślony we wszystkich jedenastu studiach zaprezentowanych w książce. Sprawilo to, że cały tom jest nie tylko spójny, ale w przekonujący sposób ukazuje międzynarodowemu środowisku badaczy odmiennosc i specyfikę polskiego ezoteryzmu. Kolejne rozdziały książki prezentują najważniejszych przedstawicieli głównych polskich nurtów ezoterycznych (m.in. Julian

Ochorowicz, Józef Świtkowski, Józef Chobot, Mieczysław Geniusz, Agnieszka Pilchowa, Błażej Włodarz, Andrzej Strug, Włodzimierz Tarło-Maziński). Wybór postaci jest, rzecz jasna, arbitralny, ale dobrze oddaje zróżnicowanie ówczesnego środowiska ezoterycznego Polski, pokazuje jego żywiołowy wręcz rozwój, a także zjawisko przenikania idei ezoterycznych w różne sfery życia społecznego. Autorami artykułów zamieszczonych w tym tomie, poza osobami wymienionymi wyżej, są Jarosław Tomaszewicz, Przemysław Sieradzian, Karolina M. Hess.

Koniec 2020 roku przyniósł jeszcze jeden, piąty tom, podsumowujący cały cykl – *Polskie tradycje ezoteryczne 1890-1939. Idee przewodnie* (ss. 499) pod redakcją Mariusza Dobkowskiego i Tadeusza Cegielskiego. Autorzy zamieszonych w tym woluminie artykułów podjęli niełatwą próbę zidentyfikowania i scharakteryzowania głównych myśli, które wyznaczały specyfikę dyskursu ezoterycznego i inspirowały środowiska polskich ezoteryków końca XIX i pierwszych dekad XX wieku. Wskazane tu idee przewodnie (m.in. naukowość, duchowość, wyobraźnia, cielesność, seksualność, zdrowie, pacyfizm, nadzieja, tajemnica, gnostycyzm, mason, antymasonizm) pozwalają dostrzec tożsamość polskiego ezoteryzmu, ale także jego odniesienia zarówno do wcześniejszych rodzimych tradycji, jak i formacji zachodnich. Autorami studiów zamieszczonych w tym tomie są Monika Rzeczycka, Urszula Patocka-Sigłowy, Izabela Trzcńska, Rafał Prinke, Diana Oboleńska, Karolina M. Hess, Zbigniew Łagosz, Józef Szymeczek, Tadeusz Cegielski, Agata Świerzowska, Anna Mikołajko, Przemysław Sieradzan, Mariusz Dobkowski, Irena Fijałkowska-Janiak, Zofia Krasnopolska-Wesner, Milena Soporowska, Katarzyna Rosiak.

Na koniec warto podkreślić, że omówione tomy powstały jako twórczy i badawczy wysiłek różnych autorów, reprezentujących rozmaite dyscypliny naukowe i podejścia metodologiczne, a mimo to tworzą wspólną, klarowną całość. Jako taka stanowi ona trudną do przecenienia bazę faktograficzną, będąca znaczącą inspiracją dla kolejnych badaczy, również w dziedzinie filozofii kultury.

Nota o autorze

Agata ŚWIERZOWSKA, religioznawca, doktor habilitowany nauk o kulturze i religii, pracownik w Katedrze Porównawczych Studiów Cywilizacji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują antropologię kultury, teorię religii, mitu i rytuału, tradycję jogi indyjskiej, ze szczególnym uwzględnieniem historii idei i praktyki w Polsce, wątki ezoteryczne w religijności polskiej okresu międzywojennego, a także wegetarianizm w Polsce do 1939 roku. Członek zespołu badawczego realizującego w latach 2016–2019 projekt *Kultura polska wobec zachodniej filozofii ezoterycznej w latach 1890–1939*, finansowanego ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, pod nazwą Narodowy Program Rozwoju Humanistyki.

E-MAIL: agata.swierzowska@uj.edu.pl

